

МУСІЄНКО Ірина
(Харків)

ЕТНІЧНИЙ СКЛАД РЕПРЕСОВАНИХ НА ПІВНІЧНІЙ БУКОВИНІ В 40–50-Х рр. ХХ ст.

Одна з історичних особливостей Буковини – це неймовірне, унікальне за своїм характером етнічне, мовне, релігійне та культурне розмаїття. Полікультурне середовище мальовничої Буковини та її столиці Чернівців стали тим субстратом, на якому з'явився особливий менталітет буковинців, особливий дух Чернівців як «всесвітнього міста», «маленького Відня». Видатний німецький письменник Грегор фон Реццорі, який походив із Буковини, щиро зізнавався в любові до буковинців: «Я люблю народ, що там жив – різноманітний народ не тільки однієї, а півдюжини націй, не тільки одного, а півдюжини віросповідань, не тільки однієї, а півдюжини мов, але це був народ цілком визначеного й особливого спільного гарту» [46, 42].

У ХХ ст. Буковина пережила чотирикратну зміну влади й опинилася під владою тоталітарних режимів – спочатку румунського, потім радянського. Політика радянського режиму в етнічній сфері – примусова русифікація, масові репресії, що були одним із засобів радянської Буковини, позбавили край його унікальності й особливого духу. Відомий англійський учений Н. Девіс зазначив, що «після 50 років радянського вирівнювання Чернівці перетворилися на сіре провінційне місто на задвірках України» [25, 751].

Огляд історіографії проблем історії політичних репресій за етнічною ознакою на території Північної Буковини показує, що ця тема є маловідомою і малодослідженою. Матеріали статті ґрунтуються переважно на архівних джерелах – документах Державних архівів Чернівецького обласного Управління СБУ та МВС України, Чернівецького обласного державного архіву, які вперше вводяться до наукового обігу.

Керівна верхівка СРСР пильно стежила за всіма етнічними процесами в новоприєднаному краї, намагаючись вчасно помітити й знищити паростки національної свідомості його громадян. З одного боку, ідеологія комуністичної партії містила так звані принципи марксистського інтернаціоналізму, з другого, здійснюваний на практиці терор проти націй був явним відступом від цих принципів. У краї під гаслом інтернаціоналізму насаджувався великодержавний шовінізм. Радянський режим установив чіткі межі щодо форм вияву національної ідентичності, усе робилося для того, щоб самосвідомість буковинських українців та представників інших етносів лишалася на рівні вшанування національного одягу, страв і танців.

У сфері культури нова влада краю провела ряд заходів, що мали позитивний вплив – понад 29 тис. осіб стали письменними [37, 103]; була розпочата українізація системи освіти [37, 42, 101, 138, 179]; відкривалися нові заклади освіти та культури, в тому числі й Учительський інститут [37, 150–151]. В області було створено 406 шкіл з українською мовою навчання, 114 з молдавською, 10 з російською, 8 з єврейською та 1 школа з польською мовою навчання, забезпечено всіх дітей рідною мовою [37, 101]. Були проведені деякі кроки із залучення до органів влади місцеві кадри – так, у січні 1941 р. в складі сільрад з 2410 членів було 1677 українців, 199 молдаван, 88 євреїв, 14 поляків, 218 росіян та 214 румунів [37, 114–115].

Радянізація області в галузі національної і культурної політики проводилася за загальнодержавним сценарієм. На першому етапі справді запроваджувались елементи українізації та коренізації, однак вони мали дуже суперечливий характер, ішли плече в плече з процесом русифікації. Більшість керівників районної й обласної ланок, провідників спеціалістів, викладачів, були приїжджими й російськомовними [1, арк. 39].

У регіоні проводилася планова руйнація культурної інфраструктури, що створювалася поколіннями місцевої інтелігенції, культурні надбаня Буковини всіляко нівелювалися й замовчувалися. Натомість насаджувалися комуністична ідеологія, контроль за всіма сферами духовного життя, утверджувалася система пропаганди, ідеологічного виховання населення, яка диктувала визначені норми поведінки та мислення. Голо-

вним засобом контролю свідомості і поведінки громадян стали масові репресії та переслідування інакодумства.

До Другої світової війни, на думку американського вченого Т. Мартина, кампанії терору в СРСР були спрямовані проти так званих діаспорних націй – етносів, більша частина представників яких перебувала за кордонами СРСР, як правило, у власних національних державах [30, 34]. У цьому – був вияв радянської ксенофобії, ворожості щодо іноземців – страх перед впливом заходу через етнічні зв'язки із закордоном. Однак не можна погодитися з думкою цього дослідника, що терор на приєднаних територіях, у тому числі й на Буковині, був спрямований «не проти окремих осіб через їхню національність, а проти представників «ворожих класів» і «колишніх» [30, 35]. Вважаємо, що в 1940–1941 рр. масовий терор застосовувався як проти соціальних груп, так і проти представників окремих етносів – про це свідчать численні факти.

У досліджуваний період політичних переслідувань зазнали всі національно-культурні товариства, національна преса. У Чернівцях був закритий Український народний дім, представництва етнічних меншин [42, 203], багато активістів національних товариств засуджені. Так, у 1940 р. каральні органи «розкрили» групу з 10 громадян польської національності, котрих звинуватили в належності до польської націоналістичної організації «Wolna Polska» з центром у Бухаресті та шпигунстві на користь Румунії. Двох поляків – Я. Ковальського та З.-Р. Хащинського 21 квітня 1941 р. розстріляли, інших засудили до різних термінів ув'язнення у виправно-трудових таборах НКВС [2]. Один із них, В. Березовський, помер у таборі [47, 26, 30, 40]. Однак, як з'ясувалося пізніше, насправді цю польську організацію створили восени 1939 р. для допомоги полякам, що тікали від німецької окупації [47, 19, 22]. Ніяких доказів шпигунської діяльності засуджених проти СРСР у документах не виявили, тому всі вони 3 березня 1993 р. були реабілітовані.

У листопаді 1940 р. у Чернівцях угорський військовий аташе генерал-майор Фараго організував з метою збору коштів і надання допомоги угорцям буковинську філію «Червоного Хреста Угорщини». Її очолював З. О. Оес, угорець, робітник лікарні. Працівників організації звинуватили у шпигунській діяльності проти СРСР і «вихованні осіб угорської національності в нацистському дусі». 22 червня 1941 р. Оес опинився у в'язниці, звідки його етапували до Севураллагу, де він помер 17 березня 1942 р. [3].

Найцивілізованіше (і лише завдяки втручання Німеччини) у цей період було вирішено питання з німецькою етнічною меншиною. Відповідно до радянсько-німецької угоди від 5 вересня 1940 р. «Про евакуацію осіб німецької національності з

території Бессарабії і Північної Буковини на територію Німеччини» в області почала працювати німецька репатріаційна комісія [41, 157–167]. Усього були евакуйовані 44577 осіб [4, арк. 25]. Багато українців і румунів намагалися записатися німцями й виїхати з країни. Таким способом виїхало, за різними підрахунками, 2 тис. родин, або 4 тис. осіб, – в основному представників буковинської інтелігенції [28, 399]. По суті, це була замаскована депортація, тому що в умовах війни, що насувалася, буковинські німці не мали вибору.

У 1940–1941 рр. переслідування зазнали також і багато свідомих українців, передусім члени ОУН – на території області під варту було взято близько 270 членів ОУН [40, 62]. Серед них – крайовий провідник ОУН В. Кулишір [5], дружина провідника ОУН О. Зибачинського (він перебував на той час у Бухаресті) Марта Зибачинська-Мойсюк [6]; один із провідників ОУН, котрого прислали з Галичини на Північну Буковину для організації тут оунівського підпілля, П. І. Запачинський («Бурий») [7]. У березні-травні 1941 р. УНКДБ по Чернівецькій обл. було розкрито й ліквідовано кілька груп членів ОУН (80 осіб) у Заставнівському районі [33, 479]. Однак у цей період ОУН займала вичікувальну позицію, була глибоко законспірована і діяла в підпіллі, тому основна маса оунівців уціліла й продовжила свою боротьбу в наступні роки.

У березні 1941 р. уповноважений для роботи з місцевими літераторами Спілки письменників України український поет Іван Вергун за критичний вислів на адресу «вождя всіх народів» був засуджений до 10 років позбавлення волі [-27, 99–100]. Переслідувалися всі, хто мав відношення до прогресивної української національної преси, особливо до газети «Час», що вважалася «націоналістичною». 15 липня 1940 р. під вартою опинився один з авторів «Часу» П. В. Наутов. Те, що він ще у 30-і рр. писав статті для цієї газети, нова влада розцінила як кримінальний злочин, спокутувати який Наутов мусив протягом 8 років у Севпечлазі [8].

Після оголошення ноти СРСР і прийняття румунським урядом рішення про погодження з вимогами радянського керівництва, в Румунії був виданий наказ, згідно з яким усі румунські установи та заклади разом зі штатом працівників повинні були покинути територію, що переходила до СРСР. Виконуючи наказ, багато румунів устигли виїхати з Північної Буковини ще до вступу сюди частин Червоної армії, хоч і втратили при цьому нерухомість. На червень 1941 р. в Румунії перебувало понад 7 тис. біженців із Чернівецької області [43, 170].

Буковинці, які не встигли виїхати, мусили або пристосовуватися до нового життя, або намагалися на свій страх і ризик перетинати кордон не-

легально. В інформації начальника УНКДБ в Чернівецькій обл. капітана ДБ Трубникова наркомуну ДБ УРСР ст. майору ДБ Мешіку повідомлялося, що в Чернівецькій області мешкало 926 румунських роз'єднаних сімей (1971 особа) [9, арк. 13].

Чимало тих, хто випробовував свою долю на кордоні, загинули, втопилися або були поранені. Осіб, яких затримували на кордоні, оголошували «зрадниками батьківщини» і відправляли відбувати покарання у ВТТ, а їхні сім'ї виселялися. Якщо в 1940 р. на дільниці 97 Чернівецького прикордонного загону фіксувалися спроби перетину кордону, скоєні головним чином одинаками, родинами або невеликими групами в 5–10 осіб, то 1941 р. характеризується вже низкою масових проривів кордону.

1 квітня 1941 р. понад 2 тис. мешканців кількох румунських сіл організували колективний похід до Глибокої, щоб висунути колективне прохання про надання їм дозволу на виїзд до Румунії. Районне керівництво відповіло, що вирішення цього питання виходить за межі його компетенції і запропонувало селянам розходитись по домівках. Однак натовп людей із криками «Хай живе велика Румунія!», «Нам не дозволяють, так ми самі підемо до Румунії!», «Всі румуни в Румунію!», попрямував до кордону. Їх тричі намагалися зупинити, останній раз у лісі біля Білої Криниці, однак усі спроби виявилися марними, і тоді прикордонники відкрили вогонь.

Питання про кількість загиблих поблизу радянсько-румунського кордону 1 квітня 1941 р. у зв'язку з відсутністю документів остаточно не з'ясоване. Небажання обнародувати правдиві дані призвело до того, що ця трагедія використовується для різного роду політичних спекуляцій. Якщо офіційні радянські органи оголосили явно занижену цифру вбитих – 24 особи, то в румунських виданнях кількість убитих оцінюється від 3 до 50 тис. осіб, і Біла Криниця в них названа «румунською Катинню». М. Рубанець, котрий досліджував історію Білокриницької трагедії, оцінює кількість убитих у 200 осіб [38, 4].

За інформацією начальника УНКДБ по Чернівецькій обл. капітана ДБ Трубникова, з території області з моменту закриття кордону по 7 грудня 1940 р. до Румунії нелегально перебрався 1005 осіб, а з 7 грудня 1940 р. по 6 червня 1941 р. – 187 осіб [9, арк. 13]. Точну кількість убитих румунів при спробі нелегального переходу радянсько-румунського кордону встановити через відсутність документів неможливо. Вважаємо, що вона становить близько 500 осіб. Отже, у 1940–1941 рр. за нелегальний перехід радянсько-румунського кордону на території Чернівецької обл. було засуджено 534 особи румунської національності й виселено 3015 членів їхніх родин.

Одним із видів репресій проти населення регіону й одночасно найтяжчим злочинним режи-

му стали виселення й депортації населення, що були організовані 23 травня й 13 червня 1941 р. У травні органами НКДБ проводилась акція чистки області від сімей «нелегалів» – колишніх членів румунських «контрреволюційних партій» та членів ОУН. Депортації підлягала 181 родина (у тому числі дорослих 306 осіб і неповнолітніх – 210) [10, арк. 18–19]. У 36 вагонах вони направлялися в Комі АРСР, Красноярський край та Кіровську обл.

Депортація 13 червня 1941 р. проводилася за директивою про виселення соціально чужого елемента з республік Прибалтики, Західної України, Західної Білорусії та Молдавії, прийнятою на підставі постанов ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 травня 1941 р. за № 1299-526сс [22, 18]. Результати червневої акції вражаючі – постраждало 7720 осіб – виселено 2279 сімей (7116 осіб), а 604 особи заарештовані. З них, за визначенням органів НКДБ: 2340 осіб – це активні члени румунських, українських та єврейських «контрреволюційних партій та організацій» та їхні сім'ї, 2766 – члени сімей «зрадників Батьківщини» – тобто етнічних румунів, які нелегально перейшли радянсько-румунський кордон, 1518 – колишні великі поміщики, фабриканти, торговці, румунські чиновники й члени їхніх сімей, решта – це колишні поліцейські, офіцери румунської та польської армій із родинами [9, арк. 12]. Документи свідчать, що до списків виселених потрапили представники всіх етносів, соціальних груп, які проживали на території області. Тому ми не можемо погодитися із твердженням польського дослідника Е. Тирчинського, що в 1941 р. виселялися тільки заможні єврейські родини [48, 233].

Другий етап репресій радянської тоталітарної системи на території області розпочався після звільнення області у 1944 р. На думку істориків, основний удар сталінської репресивної системи у повоєнні роки був спрямований проти національної інтелігенції [20, 81], тому що саме в її середовищі могла народитися суспільна сила, яка мала можливість реально протистояти тоталітарному режиму [26, 74].

Місцева буковинська інтелігенція протиставлялася численній армії спеціалістів, присланих із східних областей України та з Росії (понад 90 тис. осіб [21, 43]), як така, що не може користуватися довірою влади і потребує ідеологічного виховання й суворого контролю [23]. Ці функції виховання й контролю покладалися на радянську номенклатуру, яка була провідником політики русифікації. Лише 3 % номенклатури Чернівецького обкому партії становили місцеві працівники [44, 44]. Спеціалістів із місцевої інтелігенції звільняли через недовіру і з політичних міркувань, хоча більшість із них були серйозними професіоналами з європейським рівнем освіти. Так, у 1948 р., після перевірки викладаць-

кого складу Чернівецького університету, з'ясували, що 39 викладачів під час війни проживали на окупованій території. Було заплановано звільнити 18 із них [31, 134].

У понад 12 повоєнних постановках ЦК КП(б)У з питань ідеології та культури основний наголос робився на боротьбі з «українським буржуазним націоналізмом» [29, 16]. Ці документи поклали початок широкомасштабній кампанії боротьби проти «націоналізму» і шаленого морально-політичного тиску на українську інтелігенцію.

У 1944–1953 рр. на території Чернівецької області за «український націоналізм» було засуджено 77 студентів та учнів шкіл. Перші арешти серед національно свідомих українських студентів на території Чернівецької обл. розпочалися вже в січні-лютому 1945 р. Тоді УНКДБ по Чернівецькій обл. завело велику групову справу на 18 студентів, яких звинуватили в належності до ОУН. Серед інших заарештованих у справі проходили К. Король, О. Кухта, О. Каплун (його батько, Леонтій Михайлович, колишній декан філологічного факультету, був заарештований раніше – в грудні 1944 р., а мати Рахіль Василівна вислана в Молотовську обл.) та В. Термена. 12–13 квітня відбулося засідання Військового трибуналу військ НКВС Чернівецької обл., який прийняв рішення за ст. 54-1 «А» КК УРСР засудити Короля до 15 років каторжних робіт, а його товаришів – до 10 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах із конфіскацією майна [14].

У кінці 1948 р. – на початку 1949 р. органи НКДБ «розкрили» групу студентів Чернівецького учительського інституту, яких звинуватили у тому, що вони нібито належали до ОУН [15]. Четверо студентів – Кривко, Федоров, Іванків і Клебанович, були засуджені за цією сфальсифікованою справою до 25 років позбавлення волі у ВТТ. Головною провиною Федорова, наприклад, стали його відверті висловлювання у студентському середовищі – так, він зауважив, що в навчальних закладах «повинні викладати дисципліни українською, нашою рідною мовою, але ми цього не маємо, нам читають лекції російською. Усе це робиться для того, щоб позбавити нас усієї української культури, виробленої героїчним українським народом... Росіяни хочуть нас омосковити і підкорити своїй політиці й культурі. От чому всі підручники друкуються російською мовою... Крім того, ви ж бачите, що викладачі в основному в інституті є росіянами і місцеву інтелігенцію – викладачів у інститут не беруть» [15, арк. 109]. Федоров також нібито розповідав студентам, що радянські підручники перекачують історію України, видатного українського історика М. Грушевського не вважають навіть ученим, усі його праці викинули з навчальних посібників.

Поряд із репресіями серед студентської молоді в області не припинялося переслідування укра-

їнської інтелігенції старшого покоління. Арешти в її середовищі не набули широких масштабів лише тому, що більша частина «старої інтелігенції» виїхала. 25 липня 1944 р. працівники УНКДБ взяли під варту як активного члена ОУН та за обвинуваченням у «антирадянській націоналістичній діяльності» О. Тимінську-Василяшко – відому в краї піаністку, музикознавця, фольклористку, чию багатогранну громадську, наукову і педагогічну діяльність високо оцінили О. Кобилянська й Олег Ольжич [18]. 28 серпня 1945 р. Особлива нарада при НКВС СРСР прийняла рішення – ув'язнити її за ст. 54-1 «А» КК УРСР на 5 років у ВТТ як «соціально-небезпечного елемента». Під час перебування в таборах Мордовії пережила ще одну трагедію – її чоловіка, І. Василяшко, викладача латинської мови ЧДУ, змусили зректися власної дружини [45].

8 січня 1945 р. начальник Чернівецького управління НКДБ полковник Решетов затвердив постанову на арешт Іларія Карбулицького, шанованого на Буковині педагога, письменника і громадського діяча, члена Української Національної партії. 27 березня 1945 р. його засудили до 8 років позбавлення волі у ВТТ за звинуваченням за ст. ст. 54-1 «А», 54-11 КК УРСР у тому, що він є «учасником організації українських націоналістів (насправді він не належав до ОУН. – І. М.), проводив активну націоналістичну агітацію за створення так званої «Самостійної України» [19]. Карбулицького звільнили лише 16 березня 1954 р. у віці 74 років, поламаного фізично й духовно.

Після війни переслідувань зазнавали не лише представники української інтелігенції, а й інтелігенція національних меншин, особливо польської та єврейської. 11 січня 1947 р. за звинуваченням у належності до польського націоналістичного підпілля, керівництві «Комітетом допомоги польським біженцям» був засуджений В. Куморович, генеральний вікарій костюлу римо-католицької церкви Буковини й Бессарабії [12, арк. 2].

Згідно з радянсько-польською угодою від 6 липня 1945 р., з 18 травня 1945 р. в області здійснювалася евакуація в Польщу польських громадян польської і єврейської національності [3-6, 424]. На 1 вересня 1946 р. з території області було вивезено до Польщі 10578 осіб, чисельність буковинської полонії значно скоротилась [39, 20; 47, 59–63]. 10 серпня 1944 р. ПВР СРСР прийняла Указ «Про надання амністії польським громадянам, засудженим за злочини, вчинені на території СРСР», згідно з яким поляки, у тому числі й вихідці з Буковини, звільнялися зі спецпоселень, тюрем і таборів (крім засуджених за контрреволюційні злочини) і відправлялися до Польщі [3-6, 114–121].

У 1949 р. Сталіним та його оточенням була розгорнута антисемітська по суті кампанія бороть-

би з космополітизмом, що особливо великих обертів набрала саме в Україні. Арешти в середовищі буковинської єврейської інтелігенції проводилися протягом усього повоєнного періоду. Так, 30 серпня 1944 р. був узятий під варту доктор історичних наук, професор університету, археолог А. Г. Прайс. Проти нього висунули брехливе обвинувачення в «пособництві німцям». 48-річний Прайс витримав у в'язниці лише 3 місяці і 4 грудня 1944 р. помер від висипного тифу [13].

Через обвинувачення у постановках спектаклів «націоналістичного характеру» в Чернівцях був закритий єврейський театр ім. Ш. Алейхема, очолюваний М. Гольдблатом. У 1947 р. на території Чернівецької обл. проживали і займалися літературною творчістю п'ять єврейських письменників і поетів – Г. Блоштейн, Х. Меламуд, Н. Серф-Кон, члени Спілки радянських письменників України, М. Пінчевський, М. Альтман [3-2, 159]. За кожним із них було встановлено стеження й активно проводився збір «компрометуючих матеріалів». Їх звинувачували в тому, що вони популяризували єврейський театр і школу, виступали з лекціями про єврейську культуру, закликали євреїв зберігати власну мову, співробітничали з Єврейським антифашистським комітетом. М. Альтмана в 1949 р. заарештували і засудили до 10 років позбавлення волі у ВТТ [2-7, 39-40]. 14 серпня 1950 р. у зв'язку зі справою Єврейського антифашистського комітету [35] до 25 років ув'язнення у ВТТ був засуджений єврейський письменник Я. Серф-Кон [16, арк. 292].

Повоєнний період історії Буковини став добою запеклої боротьби тоталітарного режиму з українським національно-визвольним рухом. Протягом 1944–1950 рр. радянським каральним органам вдалося ліквідувати збройний опір членів ОУН–УПА. У повоєнних визвольних змаганнях загинуло 1613 членів ОУН. За нашими підрахунками, у Чернівецькій області за звинуваченням у належності до ОУН було засуджено 1472 особи, за обвинуваченням у «пособництві» ОУН – 175-4 особи.

Одним із методів боротьби комуністичного режиму з ОУН–УПА стали репресії щодо членів родин українських націоналістів та їхніх «пособників» – головних постачальників одягу, продуктів харчування, ліків, інформації для підпільної мережі. 31 березня 1944 р. нарком внутрішніх справ СРСР, генеральний комісар ДБ Л. Берія підписав наказ № 122 НКВС СРСР про виселення членів сімей засуджених, арештованих і вбитих учасників ОУН–УПА. Найбільша акція з виселення сімей українських націоналістів припала на жовтень 1947 р., коли планувалося виселити 25 тис. західноукраїнських родин (75000 осіб) [24, 69]. 21 і 25 жовтня з Буковини в Пермську (Молотовську) обл. вивезли 636 родин із кількістю членів 1706 осіб, у тому числі 656 дітей. За наявними до-

кументальними свідченнями, 147 осіб, або 8,6 % із виселених у 1947 р., померли на спецпоселенні.

Усього, за підрахунками авторки на підставі документів ЧОУ МВС, у 1944–1950 рр. з території Чернівецької обл. було виселено 1333 родини членів сімей учасників та «пособників» ОУН із кількістю членів 3773 особи. 37,7 % (1408 осіб) виселених становили діти. За неповними даними 10 % виселених (385 осіб) на спецпоселенні померло. За даними І. Винниченка, за цей же період з усієї Західної України депортували 1819–10 «оунівців» [24, 82]. Тобто виселені з території Чернівецької обл. становлять 2 % від загальної кількості виселених членів сімей учасників і «пособників» ОУН. Аналіз політики комуністичного режиму щодо українського національного руху доводить, що, незважаючи на задеклароване визнання права націй на самовизначення, пропаганду «пролетарського інтернаціоналізму», основою внутрішньої політики було придушення національно-визвольного руху, перетворення українців з народу в «населення».

Отже, у 1940–1953 рр. на території Буковини було засуджено з політичних мотивів та виселено 21826 осіб. З них українців – 12905 осіб (виселено – 6111, засуджено 6794); румунів – 6146 (виселено – 4595, засуджено – 1551); євреїв – 1889 (виселено – 1324, засуджено – 565); росіян – 405 (виселено – 145, засуджено – 260); представників інших національностей – 481 (виселено – 170, засуджено – 311). Серед українців 1472 особи засуджені за належність до ОУН і виселено 3065 членів їхніх родин; за обвинуваченням у пособництві ОУН засуджено 1754 особи, виселено 708 осіб. За звинуваченням у належності до польських націоналістичних організацій засуджено 19 осіб, німецьких організацій – засуджено 55, виселено 30 осіб; угорських – засуджено одну особу; єврейських – засуджено 45 і вислано 74 особи. Таким чином, на Буковині внаслідок репресивної політики постраждали представники всіх етносів – і українці, і етнічні меншини, так звані діаспорні нації. Найбільший відсоток серед репресованих українців пояснюється не лише тим, що вони кількісно переважали в регіоні як представники титульної нації, а й їхньою активною участю у національно-визвольному русі. Протягом першого періоду – 1940–1941 рр. репресії мали комбінований характер, тобто проводилися як за соціальною, так і за національною ознакою, у другому періоді переважав етнічний складник репресивної політики.

Наслідком сталінської етнічної політики, пише Н. Девіс, стало зникнення старої Буковини: «...буковинське змішання національностей зникло... всі розстріляні або репатрійовані... буйна, вбивча строкатість... тепер змінилася на сталінську одноманітність Чернівців» [25, 751].

Репресії й масові депортації населення мали

жахливі наслідки для краю, призвели до погіршення основних демографічних показників області. Іншою стала етнічна структура населення Буковини. Зменшилася чисельність основних етнічних груп. Велика кількість українців була або репресована, або виїхала, німці були репатрійовані, багато румунів, євреїв емігрували за кордон чи теж були репресовані. Водночас збільшилася кількість росіян і представників інших національностей СРСР. Масові політичні репресії 1940–1953 рр. стали одним із найбільших злочинів сталінського комуністичного режиму проти населення краю, вони привели до росту національно-визвольної боротьби цих і наступних років.

1. Державний архів Чернівецької області (далі ДАЧО). – Ф. р–3, оп. 1, од. зб. 36, 71 арк.
2. Державний архів Чернівецького обласного управління СБУ (далі ДА ЧОУ СБУ). – Фонд припинених архівно-слідчих справ. – Од. зб. п–6879, 598 арк.
3. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. п–3501, 531 арк.
4. ДАЧО. – Ф. 1, оп. 1, од. зб. 49, 43 арк.
5. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. п–4421, 251 арк.
6. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. п–2232, 195 арк.
7. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. п–7853, 598 арк.
8. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. п–4487, 340 арк.
9. ДАЧО. – Ф. 1, оп. 1, од. зб. 118–155, 21 арк.
10. ДАЧО. – Ф. 1. – оп. 1, од. зб. 11а, 58 арк.
11. ДАЧО. – Ф. 623, оп. 2, од. зб. 1, 15 арк.
12. ДАЧО. – Ф. р–2838, оп. 3, од. зб. 1914, 567 арк.
13. ДАЧО. – Ф. р–2838, оп. 3. – од. зб. 322, 195 арк.
14. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. п–7629, 639 арк.
15. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. п–5509, 597 арк.
16. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. п–1839, 487 арк.
17. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. п–5032, т. 1–4.
18. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. р–3386, 386 арк.
19. ДА ЧОУ СБУ. – Од. зб. п–4691, 543 арк.
20. Аксенов Ю. Послевоенный сталинизм: удар по интеллигенции // Кентавр. – 1991. – № 10–12 – С. 80–89.
21. Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946–1989-і роки) // Україна кризь віки. – К., 1999. – Т. 13. – С. 304.
22. Бугай М. «За повідомленнями НКВС СРСР, були переселені...»: Про депортацію населення з України у 30–40-і роки. – К., 1992.
23. Бугай Н. Л. Берія – І. Сталіну. «Согласно Вашему указанию...» – М., 1995.
24. Винниченко І. Україна 1920–1980-х: депортації, заслання, вислання. – К., 1994.
25. Дэвис Н. История Европы. – М., 2005.
26. Замлинська О. Ідеологічний терор та репресії проти творчої інтелігенції у перші повоєнні роки (1945–1947 рр.) // Київська старовина. – 1993. – № 2. – С. 73–80.
27. З порога смерті: Письменники України – жертви сталінських репресій. – К., 1991. – Вип. 1.
28. Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Буковина: її минуле і сучасне. – Париж; Філадельфія; Детройт, 1956.
29. Кожукало І. Вплив культу особи Сталіна на ідеологічні процеси на Україні в 40-і – на початку 50-х років // Укр. іст. журн. – 1989. – № 2. – С. 14–25.
30. Коммунизм, террор, человек. Дискуссионные статьи

- на тему «Черной книги коммунизма». – К., 2001.
31. Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-і рр. ХХ ст.). – Чернівці, 2002.
  32. Марусик Т. Еврейская интеллигенция Буковины и власть (40-е годы ХХ в.) // Материалы 8-й ежегодной международной междисциплинарной конференции по иудаике. – М., 2000. – С. 153–160.
  33. Мусієнко І. Політичні репресії на Північній Буковині та Хотинщині у 1940–1941 рр. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – № 2–4. – С. 472–485.
  34. Мусієнко І., Фостій І. Іларій Карбулицький – науковець, педагог, громадянин і мученик // Питання історії України: Зб. наук. статей. – Чернівці, 2002. – Т. 5. – С. 151–160.
  35. Осадчук П., Шаповал Ю. Скорботна річниця. Виповнюється 40 років із дня загибелі членів Єврейського антифашистського комітету // Літ. Україна. – 1992. – 6 серп.
  36. Переселення поляків та українців 1944–1946 рр. – Варшава; Київ, 2000. – Т. 2.
  37. Радянська Буковина 1940–1945. Документи й матеріали. – К., 1967.
  38. Рубанець М. Білокриницька Голгофа // Людина й світ. – 1991. – № 10. – С. 4–13.
  39. Сергійчук В. Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944–1946 роках. – К., 1999.
  40. Фостій І. Участь буковинців і бессарабців у Другій світовій війні // Книга Пам'яті України. Чернівецька область. – Чернівці, 1999. – С. 19–195.
  41. Холодницький В. З історії переселення буковинських німців у 1940–1941 рр. // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. – Чернівці, 2000. – Вип. 73–74. – С. 154–167.
  42. Холодницький В. З історії діяльності буковинських поляків під час Другої світової війни // Там само. – 2000. – Вип. 96–97. – С. 201–210.
  43. Холодницький В. Вплив політичних процесів на демографічні втрати народонаселення Чернівецької області у 1940–1950 рр. // Там само. – 1996. – Вип. 6–7 – С. 169–175.
  44. Шевченко Л. Культурно-ідеологічні процеси в Україні у 40–50-х рр. // Укр. іст. журн. – 1992. – № 7–8. – С. 39–48.
  45. Яківчук А. Улюблениця муз і страдниця ГУЛАГУ // Чернівці. – 1994. – 2 груд.
  46. Rezzori G. Blumen im Schnee. – München, 1989.
  47. Skibinski W. Losy polakow z Bukowiny. – Zielona Gora, 1998.
  48. Turczynski E. Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. – Wisbaden, 1993.

У статті на підставі нових унікальних архівних документів проведений аналіз національної політики радянського тоталітарного режиму на території Північної Буковини у 1940–1953 рр. та досліджено етнічний склад репресованих.

In article on the basis of the new unique archival documents is lead the analysis of national politics of the Soviet totalitarian regime on the territory of Northern Bukovina in 1940–1953 and researched the ethnic structure of the repressed persons.